

DAHĦÂK b. KAYS

Dahhâk'in bu tarihten itibaren faal bir göreve getirilmediği anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu dönemde Dimaşk'ta kalarak merkez teşkilâtında görev almıştır. Nitekim bazı kaynaklar onun Muâviye devrinde sâhibü's-şurta* ve Dimaşk ordugâhının kumandanı olduğunu belirtirler. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in azledilmesinden sonra 54 veya 55'te (674, 675) Kûfe valiliğine tayin edildi. Dahhâk'in Kûfe valiliği 58 (678) yılına kadar devam etmiştir.

Halife Muâviye'nin, oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmek için çeşitli vilâyet temsilcileriyle Dimaşk'ta yaptığı toplantıda Dahhâk Yezîd'in meziyetlerinden bahsetmiştir. Muâviye hastalandığı zaman Dimaşk'ta bulunmayan oğlu Yezîd'in kendisinden sonra halife olmasını sağlamayı Dahhâk b. Kays ile Müslim b. Ukbe el-Mürri'ye vasiyet etti. Ölüncü de cenaze namazını Dahhâk kıldırdı ve vasiyetini yerine getirdi.

Dahhâk, Müslim b. Ukbe gibi Yezîd'in (680-683) sağ kolu olmuş ve itibarının onun devrinde de korumuştur. Yezîd'den sonra başa geçen oğlu II. Muâviye'nin iki ay sonra hilâfetten çekilmesi ve hemen sonra da ölmesi üzerine Emevî hânedanı arasında bir siyasî kriz ortaya çıktı. Çünkü II. Muâviye'nin çocuğu yoktu ve kimin halife olacağı belli değildi; kardeşi Hâlid ise henüz on altı yaşında bulunuyordu. Dimaşk'ta imâmeti II. Muâviye'nin isteği üzerine Dahhâk yürütüyordu. Dahhâk, Abdullah b. Zübeyr'i desteklemesine rağmen olayların takip edeceği seyri beklediği için bunu açıkça belli etmiyor ve tarafsız davranıyordu. Ümeyye ailesi içinde bile başta Mervân b. Hakem olmak üzere Abdullah b. Zübeyr'in hali felâhını tanımak isteyenler vardı. II. Muâviye'nin ölümünden sonra yeğenlerinin tarafını tutmaya devam eden Yezîd'in dayısı Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî, kabile mensupları ile Câbiye'ye çekildi. Öte yandan Mervân b. Hakem, Abdullah b. Zübeyr'e biat etmek için Mekke'ye doğru yola çıktı. Yolda Irak'tan dönmekte olan Ubeydullah b. Ziyâd'la karşılaştı ve onun tarafından halife olmaya ikna edildi. Daha sonra Ümeyye ailesi mensupları Hassân b. Mâlik b. Bahdel'in yanına Câbiye'ye gittiler. İbn Bahdel'in teşebbüsleri sebebiyle Dahhâk b. Kays tarafsız tutumunu terkederek İbn Zübeyr'i desteklediğini ima etmeye başladı. Dimaşk Camii'nde cuma namazından önce Kays ve Kelb kabileleri arasında küçük çapta bir kavga oldu. Ertesi gün

Dahhâk yaptıklarından pişman olarak Câbiye'ye gidip kimin halife olacağına İbn Bahdel ile birlikte karar vereceğini açıkladı. Fakat Kays kabilesinin itirazı üzerine tekrar taraf değiştirdi.

Dahhâk b. Kays bu son gelişmeler üzerine, Ümeyyeliler'i destekleyen Kelb kabilesinin çoğunlukta olduğu Dimaşk'tı terkederek Mercirâhit'te karargâh kurdu ve Abdullah b. Zübeyr'i desteklediğini ilân etti. Humus, Kunnesrîn ve Filistin ordugâhlarının Abdullah b. Zübeyr'den yana olan âmilleri ona yardımcı kuvvetler gönderdiler. Ümeyyeliler ise ailenin en yaşlısı olarak Mervân'ın halife olmasını kararlaştırdılar. Mervân Yezîd'in dul hanımı ile evlendi ve veliaht olarak da Hâlid b. Yezîd'i kabul etti. Daha sonra başta Kelb kabilesi olmak üzere Ümeyye ailesini destekleyen kabileler, Halife Mervân'ın kumandasında Dahhâk b. Kays üzerine yürüdüler. İki ordu 15 Zilhicce 64 (3 Ağustos 684) tarihinde Mercirâhit'te karşı karşıya geldi. Dahhâk'ın 30.000 kişilik ordusuna karşılık Mervân'ın 10.000 civarında bir kuvveti vardı. Savaş yirmi gün bütün şiddetiyle devam etti. Sonunda Kayslılar büyük kayıplar vererek savaş meydanını terkettikler. Dahhâk, Zahme b. Ubeydullah el-Kelbî tarafından öldürüldü. Kays kabilesinin ileri gelenleri de savaş meydanında hayatlarını kaybettiler.

Kararsız bir kişiliğe sahip olan Dahhâk b. Kays, Sıffin Savaşı'ndan ölümüne kadar katıldığı bütün askerî ve siyasî olaylarda önemli rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 410; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 206, 211, 213, 215, 255; Ya'kûbî, *Târîh*, Beyrut 1960, II, 195, 196, 238, 255; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 3283, 3329, 3447; II, 170, 172, 177, 180, 181, 188, 202, 433, 468-474, 477-479; Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zeheb* (Meynard), V, 198, 201; a.mlf., *et-Tenbih*, s. 307-309; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 524-525; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1965, III, 354, 377, 499, 502, 514, 515; IV, 6, 8, 130, 145-151; a.mlf., *İsdu'l-gâbe*, III, 37; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XI, 129-135; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 279-281; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, III, 241-245; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 207-208; L. Caetani, *Chronographia Islamica*, Paris 1912, s. 394 vd., 442 vd., 586, 598, 608, 636, 654, 735, 737; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 62, 67, 68, 81-85; F. Buhl, "Die Krisis der Umajadenherrschaft im Jahre 684", *ZA*, XXVII (1912), s. 50-64; H. Lammens, "L'Avènement des Marwanides et le Califat de Merwan Ier", *MFOB*, XII (1927); K. V. Zetterstéen, "Dahhâk", *IA*, III, 459-460; A. Dietrich, "al-Dahhâk b. Kays al-Fihri", *EJ²* (Fr.), II, 91-92.

HAKKI DURSUN YILDIZ

DAHĦÂK b. MAHLED

(bk. EBÛ ÂSİM en-NEBÎL).

DAHĦÂK b. MÜZÂHİM

(الضحاك بن مزاحم)

Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed)

Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî

el-Horasânî el-Belhî

(ö. 105/723)

Müfessir.

Doğum yeri ve tarihi, gençliği ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Kûfe, Rey, Horasan, Semerkant ve Belh gibi önemli ilim merkezlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Ana rahminde iki yıl kaldığı, iki dişi çıkmış olarak doğduğu, doğarken güldüğü için kendisine "çok gülen" anlamında Dahhâk ismi verildiği ve kendisinin de bir çocuğun ana rahminde iki yıl kalabileceğine dair bir kanaate sahip olduğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Zeyd b. Erkam, Saîd b. Cübeyr ve daha birçoklarından hadis rivayet etmiş, kendisinden de Abdülazîz b. Ebû Rewvâd, Kurre b. Hâlid, İsmâil b. Ebû Hâlid, Mukâtil b. Süleyman ve diğerleri rivayette bulunmuşlardır.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a er-Râzî, İbn Hibbân ve Dârekutnî gibi muhaddislerin sika* kabul ettikleri Dahhâk'i Yahyâ b. Saîd el-Kattân zayıf* olarak nitelendirmiştir. İcîl de onun sika olduğunu söylerken tâbîi olmadığına da dikkat çekmiştir.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Dahhâk'ın kendilerinden rivayette bulunduğu ashaptan bizzat hadis öğrenmediği, hatta onlarla karşılaşmadığı ve kendilerinden rivayet ederken asıl hocasının adını zikretmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple çok mürsel* hadis rivayet ettiği söylenmiştir. Meselâ İbn Abbas'la karşılaşmadığı halde bizzat kendisinden pek çok tefsir rivayet etmiş, ancak bu bilgileri kendisiyle Rey'de karşılaştığı Saîd b. Cübeyr'den öğrenmiştir.

Dahhâk vaaz ve nasihatları, özellikle de tefsir ilmindeki üstünlüğü ile tanınmıştır. Süfyân es-Sevrî, "Tefsiri dört kişiden öğrenin. Bunlar Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr ve Dahhâk'tır" demiştir. Onun Taberî, İbn Ebû Hâtim, Sa'lebî gi-

bi müfessirler tarafından rivayet edilen bir tefsiri olduğu bilinmektedir. Dahhâk'e göre "يا أيها الناس" ile başlayan âyetler Mekke'de, "يا أيها الذين آمنوا" ile başlayan âyetler ise Medine'de nâzil olmuştur. Âl-i İmrân sûresinin 41. âyetinde geçen "remz" ile Rahmân sûresinin 12. âyetindeki "asf" kelimelerinin mânalarına dair görüşlerine *Şahîh-i Buhârî*'de yer verilmiş ("Tâlâk", 25, "Tefsîr", 55), rivayetleri de *Kütüb-i Sitte* içindeki sünenlerde zikredilmiştir.

Eğitim ve öğretime çok önem veren ve bu hususta maddî ve mânevî hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Dahhâk 3000 civarında çocuğun okuduğu büyük bir mektep yaptırdı. Kendisinin de fahrî olarak hocalık yaptığı bu mektepte Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi üzerinde çok durur, Kur'an öğrenen herkesin onu başkalarına da öğretmesi gerektiğini söyler ve buna delil olarak "...öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Allah'a kul olunuz" (Âl-i İmrân 3/79) meâlindeki âyeti gösterirdi.

Âbid ve zâhid bir kişi olan Dahhâk takatten kesilmeden önce amel-i sâlih işlemeyi tavsiye eder, kendisinin de istediği halde bu sebeple amel-i sâlih işlemediğini söylerdi. Akşam olunca ağlar, sebebi sorulduğunda, "Bugün amel-lerimden Allah'ın huzuruna ne götürdüğünü bilmiyorum" derdi. Vefatından az önce kardeşini yanına çağırarak cenaze namazını bizzat kendisinin kıldırmasını, bu iş için kesinlikle emri davet etmemesini, sade ve mütevazı bir cenaze merasimi yapılarak alelâde bir kabre defnedilmesini, kabri başında dua etmesini ve kendisinden duyup öğrendiklerini başkalarına nakletmesini istedi.

Seksen yaşının üzerinde 105 (723) yılında Belh'te vefat eden Dahhâk'ın ölüm tarihi 102 ve 106 olarak da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tâlâk", 25, "Tefsîr", 55; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 332-333; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 300-302; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 458; Zehabi, *A'lamü'n-nübela'*, IV, 598-600; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 325-326; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 223; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 337; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 453-454; Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 209, 211; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 216; Sezgin, *GAS*, I, 29-30; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, I, 274-276; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Kur'âni'l-Kerim*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 137; II, 161.

MUHAMMED EROĞLU

DAHĦÂK b. OSMAN

(الضحاك بن عثمان)

Dahhâk b. Osmân b. Dahhâk
b. Osmân el-Kureşî
(ö. 180/797)

Hadis râvisi ve tarihçi.

Tâbiinden olup ilimle meşgul bir aileye mensuptur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. *Ahbâr**, *eyyâmü'l-Arab** ve Arap şiirini en iyi bilen kişilerdendi. Hârûnürreşid, Abdullah b. Mus'ab'ı Yemen'e vali tayin ettiğinde Abdullah kendisi gidinceye kadar yerine vekil olarak Dahhâk'ı gönderdi. Yemen'de bir yıl kalan Dahhâk 8 Zilhicce 180'de (11 Şubat 797) Mekke'de vefat etti. Genç yaşta ölen oğlu Muhammed b. Dahhâk ve torunu Ahmed b. Muhammed de ilim ve edebiyatla meşgul olmuşlardı. Buhârî, Dahhâk'ın oğlu Muhammed'in babasından hadis rivayet ettiğini zikreder. Vâkıdî (ö. 207/823), bu aileden beş kişi ile (Ahmed b. Muhammed, Muhammed b. Dahhâk, dedesi Dahhâk b. Osman, büyük dedeleri Osman b. Dahhâk ve Dahhâk b. Osman) ilim meclislerinde bulunduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerinden faydalandıklarını söyler.

Dahhâk b. Osman dedesinden, Mâlik b. Enes'ten ve Mûsâ b. İbrâhim'den hadis rivayet etmiştir. Zübeyr b. Bekkâr, Dahhâk'ın kendi hattıyla yazılmış bir kitabını gördüğünü söyler (*Cemheretü Nesebi Kureys*, I, 6). Dahhâk'ın kaynaklarda adı zikredilmeyen bu eserinden başka kitaplar yazmış olması da muhtemeldir. Nitekim İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'inde ve Taberî'nin *Târîh*'inde Vâkıdî'den yapılan bazı iktibaslarla bizzat Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sindeki Uhud, Bedrû'l-mev'id, Zâtürrikâ, Müreysî, Hendek, Kuraya gazveleriyle ilgili birçok haber onun eserinden alınmıştır. Dahhâk'ın Hz. Osman'ın şehid edilmesine dair iki ayrı rivayeti de Taberî'nin *Târîh*'inde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 244, 293, 384, 395, 413; II, 441, 468, 472, 491, 501, 503; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 422, 437; VII, 335; a.mlf., *et-Tabakât*: *el-mütemmim*, s. 397-398; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 234; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 119; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü Nesebi Kureys ve ahbâruha* (nşr. Mahmûd Muhammed Şakir), Kahire 1381, I, 6, 401-405, 414-415; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 413, 417; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 175, 176; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 446-447; Ziriklî, *el-A'lam*, III, 309; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 46.

MUSTAFA FAYDA

DAHĦÂK b. SÜFYÂN

(الضحاك بن سفيان)

Ebû Saîd ed-Dahhâk b. Süfyân
b. Avf el-Âmirî
(ö. 11/632 [?])

Kahramanlığı ile tanınan sahâbî.

Kilâboğulları'ndan olup Medine köylelerinden birinde yaşardı. Necid'de yaşadığı da söylenmektedir. İslâmiyet'i kabul edince Hz. Peygamber onu kavminden müslüman olanlara reis, daha sonra da zekât âmilî tayin etti.

Mekke fethine, bazı kaynaklara göre ise Huneyn Savaşı'na 900 kişiyle katılan Süleymoğulları'na Hz. Peygamber, "Sizi yalnız başına 100 kişiye bedel birisiyle 1000'e tamamlayayım mı?" demiş ve başlarına Dahhâk b. Süfyân'ı kumandan tayin etmiştir. Hicretin 9. yılı Rebîülevvel ayında (Haziran 630) Kilâboğulları'nın bir kolu olan Kuratalar'a gönderilen seriyenin kumandanlığı da Dahhâk'e verilmiş ve seriyye "Dahhâk b. Süfyân seriyyesi" diye anılmıştır. Kuratalar'ın müslüman olmayı reddetmeleri üzerine müslümanlar onları Necid taraflarındaki Lâvezüc'de bozguna uğratmışlar ve bütün mallarını savaş ganimeti olarak ele geçirmişlerdir.

Verilen ölüm cezalarını yerine getiren ve Hz. Peygamber'in korunması işinde de görev alan Dahhâk Resûlullah'ın baş ucunda yalın kılıç nöbet tutardı. Hz. Peygamber'e bürde adında bir sağmal deve hediye etmişti. Ümmü Seleme, iki deve kadar süt veren bu hayvandan daha verimli bir deve görmediğini belirtmektedir.

Dahhâk'ın Hz. Peygamber'e baldızıyla veya kızı Fâtıma ile evlenmesini teklif ettiği, Resûlullah'ın onu nikâhına aldığı, fakat zifafa girmeden boşadığı rivayet edilmektedir. Ancak bu konudaki rivayetler ihtilâflıdır.

Saîd b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî Dahhâk b. Süfyân'dan hadis rivayet etmişlerdir. Dahhâk'ten rivayet edilen iki hadisten diyetle ilgili olanı *el-Muvaṭṭa'* ("Uḫûl", 9), *el-Müsned* (III, 452), Ebû Dâvûd ("Ferâ'iz", 18), İbn Mâce ("Diyât", 12) ve Tirmizî'de ("Diyât", 18; "Ferâ'iz", 18) yer almıştır. Buna göre hilâfeti zamanında Hz. Ömer, öldürülen bir adamın diyetini karısının alamayacağı kanaatinde olduğunu söyleyerek bu konuda sahâbîlerin bilgisine başvurmuş, Dahhâk de